

astola

ikerketa eta historia

DURANGALDEKO URTEKARIA

4.zk 2010 5€

FUNDICIÓN, ARTE Y TECNOLOGÍA

BERTSOLARIAK 1950 – 1960

CRUZ DE KURUTZIAGA

GAZTETXEA

Isilik zeuden, baina ez mutu

1950-60ko bertsolari txapelketak Durangaldean

TESTUA: IGOR ELORTZA

ARGAZKIAK: XENPELAR DOKUMENTAZIO ZENTROA

1959ko ekainaren 13an, San Antonio egunez, Urkiolan jokatu zen lehenengo biderrez Durangaldeko Bertsolari Txapelketa. Bost bertsolarik parte hartu eizuten, segurutzat hiru baino izendatu ezin baditugu ere: Felix Bikandi iurretarra, eta Julian Martitegi eta Jose Alberdi mañariarrak. Azken horrek irabazi zuen egun hartan. Alberdi da, beraz, historiako Durangaldeko lehenengo txapelduna.

“Lehenengo eskualde-txapelketa Urkiolan egin zenean, 1959an, eliza buelta eta atzeko bizkarra bete-beterik zegoen. Jenteak gosea! Bertsoena ez, zeozerena. Zeozer entzun gura. Orduan euskara politika zen hemen, eta bertso bidez, ba, zeozer esaten genduen”, gogoratzen du Josek, hamarkada batzuk geroago, Bizkaiko bertso gintza IV (Bizkaiko Bertsozale Elkarteak, 2006) libururako egin zioten elkarrizketan.

Durangaldekoa bai, baina Bizkaiko lehenengo txapelketa ez zen 1959koa. Aurreko urtean jokatu zen estreinakoa: 1958ko abuztuaren 24an, Bilboko Areatzan; 15ean, Andra Mariaren egunean zen jokatzekoa,

baina atzeratu egin zen euriteagatik. Orduko hartan ere han jardun zuen bertsoan Alberdik, Juan Ormaetxe “Taket” larrauriarra, Asentsio Bidaurrezaga getxoztarra, Eusebio Zubiaga urduliztarra, Pedro Kastrejana loiuarra, Florentzio Zarraga berangarra eta saio amaieran txapeldun izendatuko zuten Balendin Enbeita muxikarragaz batera. Lastima da orduko bertsozale ez gorde izana, baina badakigu zeri buruz kantatu zuten: Bizkaiko herrietako bizimoduaz; ardozale askok txikiteoan neurritik kanpora edateaz; kotxean ala asto gainean ibiltzearen abantailaz; neska gazteez eta moda berriez; aberatsez eta beharretaz; euskaldunaren estimazioaz munduan...

Jose Alberdi, 1959ko Bizkaiko txapelketako finalean, Bilboko Arenalean. 📷

📍 Jon Mugartegi, 1973ko San Antono egunez Urkiolan kantuan.

Bizkaiko lehenengo txapelketa hartan, bertsolariekin batera, Alfontso Irigoien aulestiarra zegoen oholtza gainean, gaiak jartzen. Aurreko eta ondorengo egunetan, baina, askoz ere lan gehiago eta handiagoak egin zituen Irigoienek: bertsolariak topatu, epaileak batu, oholtza eta megafonia lotu, lege-baimenak lortu, diru-laguntzak eskuratu, propaganda egin, dokumentazioa gorde... zer ez!

📍 Luzio Elorza "Arrola" omendua, Nazario Oleagaren eskutik oroigarria jasotzen, Alfontso Irigoien gaiartzazalea alboan duela.

Isilik zeuden isilik zeudenez Bizkaiko bertsolariak gerratik gehiago. Hain isilik ze, baziren jakitea ere ez zen erraza, eta Irigoienek berak han eta hemen topatu zituenekin antolatu zuten Bilboko

Areatzan jokatu zen lehenengo txapelketa hura. Bitxia da, kasurako, Jose Alberdi beraren berri zelari jaso zuen, zegoeneko txapelketaren antolaketa eginda zegoela, 1958ko abuztuaren 8an jaso zuen-eta, gazteleraz idatzita, Jesús Sopelanak sinaturiko gutuna lurretatik: "Un muchacho se ha informado del festival que organizais para el próximo día 15, y como es un bersolari muy entusiasta, de buena voz y que no carece de picardía imaginativa, desearía tomar parte en el certamen del Arenal (...) teniendo en cuenta sus vivos deseos de presentarse a la palestra, te agradeceré me informes seguidamente con lo que se puede hacer, si aún es tiempo".

Sopelanaren gutunak bertsolari gartsu, ahots oneko eta irudimen-txinparta handikotzat agertzen zuen Alberdi, eta egin ere ederto egin zuen bertsotan Bilboko Areatzan, antza. Txapelketa eta gero sortu zen drogari eskerrak dakigu hori, izan ere, egun hartako bertsorik ez, baina ondoren izan zen gutun-truke pipertu eta ugarian bertso asko idatzi zuen egun hartako hainbat pro-

tagonistak, Juan Ormaetxe "Taket" larrauritarrek pizturiko eztabaidaren inguruan. Epaimahaiak bigarren izendatu zuen Taket, baina ez zegoen konforme inondik ere, pentsatzen zuelako berak behar zuela txapeldun, baina, Balendin Enbeitari eman ziotela txapela, Kepa Enbeita "Urretxindorra" gerra aurreko bertsolari bizkaitar entzute-suaren semea zelako; "Erabagia hartu behar zan / horrenbeste igarri barik", dio Taketek bere bertsoetako batean. Balendin ere ez zen kikildu, eta sorta bat baino gehiago idatzi zion larrauritarri, ez ironia barik. Tartean bertso hau:

***Epaikariak egin dautsue
Egin be egitekoa
Bertsolaririk onena izanda
Emon ez lehenengokoa
Askok dinonez bigarrenagaz
Euki zenduan nahikoa
Zu baino hobatzat daukielako
Alberdi Mañarikoa***

"Nire bertsoaren lehenengo aztarrena gure aitaren lehengusu bat izan zen", kontatzen du Josek. Gure etxea hiru bizitzakoa zen, eta denok ginen senideak. Aitaren lehengusu horrek lantzean bertso batzuk kantetan zituen, eta gu zaparrook, afalostean, sutondoan epelduz, hantxe egoten ginen gustura, haren bertsoak -eta entzuten. Gero zaletasun apur bat hartu neban eta, sanblasetan eta sanantonioetan-eta, bertso-paperak saltzen etortzen ziren. Erosi eta halantxe apur bat. Buruz ikasi eta kantatu. Bai bakarrean, bai aukera neukan leku guztietan. Gero han auzoan baneukan lagun bat, zaletasun apurtxo bat zeukana, eta biok biotara ekiten geuntsan. Zelan edo halan, baina ekin".

Izan baziren-eta bertsolariak Bizkaian, eta 1958ko final haregaz berpiztu zen sua. Ordura arte isilik egondako hainbat bertsolarik eman zuen bere buruaren berri han eta hemen, halakoetan parte hartzeko gertu agertuz. Horrela erabaki zen hurrengo urtean, 1959an, eskualdeetan kanporaketak egi-tea, ondoren Bilbon finala jokatzeko; 1960, 61, 62, 64 eta 66an, berriz, eskualdeekako txapeldunak zuzenean finalera pasatu beharrean, finalaurrekoak jokatu ziren finalean nortzuk kantatu erabakitze-ko.

 Jose Alberdi, 1959ko San Antonio egunez, Urkiolan irabazitak saioko kopa eskuetan.

Bueltatu gaitezen, baina, 1959ko San Antonio egunera. Bueltatu gaitezen Urkiolara. Pozik ageri da Jose Alberdi egun hartan egin zioten erretratuan, Abadiñoko Udalak emandako kopa erakutsiz. Jertse dotorea aukeratu zuen hain egun seinalatutako, eta jertse horretako poltsikoren batean gordeta

 Ezkerretik hasita, Luzio Elorza "Arrola", J. Azpillaga, J. Alberdi, D. Sardui, J. Ormaetxe "Taket", B. Enbeita eta B. Pujana, aurreko ilaran gonbidatuak dituztela.

behar du mila pezetakoak ere, horixe zen-eta txapel-dunaren saria: garaikurra, diru-saria eta abuztuaren 30ean Bilboko Areatzan jokatu zen Bizkaiko Txapelketan parte hartzeko aukera. Bizkaiko final horretan botatako puntu-erantzuna dugu hau:

PUNTUA: Zelan ibili zara Lekeitio aldetik?

BERTSOLARIA: J. Alberdi:

***Gutziz dotore etorri naiz
ni hona bertatik
Jan eta edan egin det
inoren lepotik
baita txurruta ere
zedorrenagaitik***

Goizean Lekeitio saioa egin eta bazkalduta joan ziren, atera daitekeenez, Bilbora bertsolariak, Iri-goien gidari zutela orduan ere, harexi botatako puntu erantzuna da-eta Alberdirenena. Ez zeukaten, orduan, geroagokoen estutasunik bertsolari-ek txapelketatan, itxura batean, behintzat. "Ez

zen hain gogorra", dio Josek: "Orain asko exijitzen dabe. Jakin be asko dakie orain eta. Guk zer egingo genduen orduan, ba? Datorrena bota eta, ondo badoa ondo, eta, txarto badoa, zer egingo joagu, ba?". Badakigu, hala ere, jarduten zuela entrenatzen: "Tailerlean makinaren kontratan paratu eta, makina automatikoa zenez, hamai-ka bider egiten neban, aurreko egunen batean hain lekutan egon eta gero, bertsoa neuk bota eta neuk erantzun. Batzuetan lagunak etorri eta ondoan paratan jatezan, entzuten".

1959ko Bizkaiko finalista izanik, hurrengo urteko finalaurrekoetarako sailkatuta zegoen Alberdi, eta hurrengo Bizkaiko bi finalerako ere sailkatu zen, 60an eta 61ean. 1960an German Uriguen ermuarra izen zen Durangaldeko txapel-dun, 61ean Frantzisko Mandiola mallabitarra, eta aldikada hartako azkeneko Durangaldeko txapelketatan, aldiz 62an, 64an eta 66an Julian Martitegi mañariarra izan zen irabazle; 66an Bizkaiko finalean ere lehiatu zen Martitegi. Horietaz gai-

 1959ko Bizkaiko finala iinala iragartzeko kartela, eta oholta prest, Bilboko Arenalean, entzuleak zain direla.

nera, Felix Bikandi, Manuel Sarrionandia eta Inazio Urkidi iurretarren izenak dakizkigu parte hartu zuten artean. Saioak jokatu ziren lekuei buruz, berriz, Urkiolan egin ziren guztiak, San Antonio egunez, azkenekoa izan ezik: 1966ko maiatzaren 1ean jokatu zen, Euban. 1964ko Urkiolako saioa grabatuta dago. Martitegi txapelkunaren puntu-erantzuna da hau:

PUNTUA:

Sekula ez naiz ibili behar ez dan plantan

BERTSOLARIA: J. Martitegi:

***Hemen ez gaitez hasi
horrelako zaratan
Ni beti formal ibili naiz
hamaika lekutan
bestela, galdetu zazu
jun naizen tokietan***

Gaur egun moduan, bertso txapelketak bertsolaritza astintzeko modua izan ziren orduan ere, eta mugimendu handia sortu zen euren inguruan. Horretan ere izan zuen bere lekua gure eskualdeak. Izan ere, 1959ko irailaren 21ean bertso saioa antolatu zuen Irigoienek Durangon. Hiru aste lehenago Bilboko finalean jardun zuten sei bertsolariek kantatu zuten frontoian, eta Durangoko Udalak emandako dirua txapelketan parte hartu zuten bertsolariek Ezkurdiko Hotel Alzaan bazkal-tzen gastatu zuten. Gutun batean batzarrera deitu zituen guztiak egun hartan Irigoienek, gai hauen gainean berba egiteko: “zelan bertso-paperak atera; herrietako ekitaldiak zelan ugaritu; eta bertsolaritzeari jagokozan gauzen gainean”.

Bizkaiko udal guztietara bidali zituzten gutunak, bertso saioak antolatu zituzten proposatuz, eta lortu ere lortu zuten zeozer baino gehitxoago. “Auzoan eta inguruan baziren ermitatxoak, Goui-rian, Izurtzan, Mañarian eta abar, eta deitzen hasi jakuzen”, dio Jose Alberdik: “Nik urtean txahal-

txoa ekartzen neban etxera. Orduan, e! Denetan bardin ez euskuen ordaintzen. Igual joaten zinen Goiuriara eta berrehun pezeta eta bazkaria-edo emongo euskuen. Baina igual Gernika, Durango edo horrelako lekuetan, bostehun pezeta inguru. Gero, Alfontso be ibiltzen zen, eta haregaz inoiz mila pezetakotxoa be bai”.

Zailtasunak eta buruhaustek ere izaten zituzten, zelan ez. Txapelketetarako lege-baimenak lortzeko, adibidez, Francoren erregimenaren aldekoak ziren euskaltzaleak tartean egotea garrantzitsua izan zen. Nazario Oleaga orduko Euskaltzaindiako burua, esate baterako; baita Durangoko Santa Anako parroko zen Jose Etxeandia ere. Eta hala ere, arazoak ez ziren

gutxi eta txikiak izaten. 1959ko Bizkaiko finala bera bertan behera geratu zen, Bilboko alkateak azkeneko orduan megafonia kentzeko agindua eman zuelako, eta beharrezko hartu-emanak egin eta gero, hasieran aurreikusi baino aste-bete geroago jokatu zen. Isunak ordaindu eta kantatzeko debekuak jasan zituzten bertsolariak ere izan ziren, eta baita kartzelara bisita bat edo beste egin zuenik ere; tartean, Jose Alberdi bera, baten batek salaketa ipinita: “Eragin eusten bigaia bat. Lau-bost egun egin nituen hotelean”.

Baina mugimendu hura, euskal kulturaren 1960ko hamarkadako berpizte orokorraren barruan, geldiezina zen. Geroago eta bertsolari eta bertsozale gehiago zegoen, geroago eta gaz-

teagoak, geroago eta ikasiagoak, geroago eta gartsuagoak... 1966ko Bizkaiko finala da horren lekuko, Durangon bertan jokatu zena, hain zuzen ere. Urriaren 30ean jokatu zen, bigarren aldian zuten Durangoko Liburu eta Disko Azokagaz bat eginda, eta egun berean kantaldia eskaini zuten Ez Dok Amairu taldeak ere, batean eta bestean altxatzen zebilen euskal gaztedi berriaren erakusgarri nagusia zenak. Andra Mariko elizpean txapeldun ateratu zen Jon Lopategi gazte horietako bat zen, eta baita agur esanguratsu hau kantatu zuten Abel Muniategi ere:

***Euskera zaharrak baserrietan
hartu zun bere gorputza
ta jakitunen aldetik berriz
amaigabeko zaputza
Gaur estudioz ari garenok
goruntz nahi diogu bultza
baina galdua dago Durangon
gure aitonen hizkuntza
Herri honentzat premizkoa da
Kirikiñoren laguntza***

NIRE LEHENENGO EPAILETZA

XABIER AMURIZA

Gomuta orokorra oso bizi daukat: neure lehenengo ardura (baita ohorea be) epaile moduan; jendetza eta bertso-gosea; bertsolariak; Durangoko Liburu Disko eta Azoka; Ez dok Amairu taldearen kantaldia. Xehetasun zehatz asko ez zait gelditu, baina bai orduan sentitzen zen berotasunaren uhina. Abade gaztea nintzen, 25 urte, sotanadun oraindik. Dena zen berri eta sentimendu indartsuko. Euskal kontzientzia politiko eta kulturalaren gorakada urteak ziren. Hori guztia Durangon gertatzeak esangura handia zeukan, gainera, Durangok oso "situazioko" fama baitzeukan. Karlista edo frankista herria. Orduan, halako gertaera kultural bat Durangon gertatzea olatuaren goranzko seinale handizat jotzen genuen.

Bertsolaritzari berari buruz, nire gomuta nagusia ondoren idatzi nuen artikulu luze bati loturik dago, Euskaltzaindira bidali nuena bera. Bertan, "erbiak igesita gero", neure ustez egin genuen oker baten kronika bidaltzen nien epailekidei. Txapela jokatzeko azken bikotera, Lopategigaz batera, Mugartegi barik Muniategi pasatu behar genuela defendatzen nuen. Kontua da, kronika hartan, finaleko arratsaldeko saioko bertso asko jaso nituela, "magnetofoi batetik". Eta kronika huraxe da final hartatik iritsi zaigun bertso-iturri bakarra. Bizkaiko Bertsogintza IV - XX. Mendea izeneko libururako, beste ezer ezin izan genuen aurkitu. Azkenean, ba, nire ustezko "okerrak" ondorio on bat ekarri zuten.